

ЛИНГВИСТИЧНА ПЕРСОНОЛОГИЯ И АНТРОПОЛИНГВИСТИКА: ТЕОРЕТИЧНИ, МЕТОДОЛОГИЧНИ И ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ

Димитър Попов

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

LINGUISTIC PERSONOLOGY – A NEW SCIENCE IN PARADIGM OF ANTHROPOLOGICAL LINGUISTICS

Dimitar Popov

University of Shumen Konstantin Preslavsky

Abstract. The linguistic personology present a new theoretical, methodological and applied scientific approach to speaker characterization on the base of the voice transformations in forensic phonetics. The applied aspect describes the physiognomic features of the speech markers and their antropophonic indicators, which enable the construction of the personal speech profile on the base of the interaction of two domains: the personal identity and the personal voice with his unique properties.

Keywords: linguistic personality, human voice, anthropological linguistics

Представата за антропологията се свежда най-общо до следната кратка трактовка: наука за изучаване на човешкото разнообразие. Специалистите по културна антропология смятат, че като най-важни нейни съставки се открояват археологията (т.е. материалната култура), антропологичната лингвистика (т.е. дескриптивната, структурната, социолингвистиката и етнолингвистиката), а също и етнологията (Белик/Belik 2009: 38).

Едуард Сепир е един от пионерите в лингвистиката, който я свързва с персонологията на базата на възгледите си за речта. Той формулира тезата, че „обичайната реч се проявява в качеството си на своеобразен потенциален символ на социалната солидарност на всички говорещи на даден език“, при което „по един или друг сленг се разпознава принадлежността на говорещия към някаква неорганизирана, но при това – не по-малко психологически реална група“ (Сепир/Sapir 1993: 231–232). Това му дава основание да констатира, че „между признатия диалект или целия език и индивидуализираната реч на отделния човек се открива някакъв тип езикова общност, която *рядко е предмет на внимание на лингвистите, но е извънредно важна за социалната психология*“ (пак там). Като предмет за анализ Е. Сепир предлага да се изследва живата човешка реч и прокламира идеята речта (и по-точно: речевото поведение) да се разглежда като личностна черта.

При такъв подход вниманието на американския лингвист до голяма степен е насочено към въпросите на вариативността на такива елементи на езиковата форма като гласа, гласовата динамика, включваща интонацията, ритъма, плавността на речта, темпото, силата на звука. „Характерните качества на гласа, фонетичната организация на речта, бързината и относителната яснота на произношението, дължината и строежът на изразите, характерът и обемът на речника, употребата на специфична лексика, способността на думите да откликват на потребностите на социалната среда, и в частност – ориентацията на речта към *езиковите навици* на събеседниците – всичко това са многочислени комплексни показатели, характеризиращи личността“ (Сепир/Sapir 1993: 233). И тъкмо тези особености на речта, по мнението на Е. Сепир, се проявяват в речевото поведение като характерни черти на дадена личност. Това дава и основание на този автор да публикува още през 1927 г. програмната статия „Речта като личностна черта“ (Sapir 1927). Изводът, който се прави там, е, че *езиковите навици* (от лат. *habitus* – свойство, склонност, нагласа) на човека са изключително съществени като безсъзнателни индикатори на най-съществените черти на неговата личност.

Независимо от това, че сам авторът определя подхода си по-скоро като интуитивистки, смело може да се признае неговата проникателност на професионален наблюдател и изследовател на живата спонтанна реч. Според него „в речевото поведение се открояват няколко различни равнища“, сред които *човешкият глас* е „най-ниското или най-базовото качествено равнище на речта“ (т.е. „фонационното качество на гласа“ в съвременната терминология) и тъй като представлява „сложен сноп от реакции“, в най-общ смисъл може да се разглежда като „форма на жеста“ (Сепир/Sapir 1993: 287). И по-нататък: „Гласът обикновено се смята за чисто индивидуална материя“, но „наред с индивидуалното, гласът притежава също и някакво социално качество“ (Сепир/Sapir 1993: 288). И ако се направи опит от гласа да бъдат изведени фундаменталните личностни черти, то е необходимо да се разграничи социалният елемент от чисто личностния. Защото гласът в известен смисъл е символен показател за личността като цяло. Именно в гласа на индивида има нещо показателно за неговата личност. Въз основа на гласа много може да се разбере и да се научи нещо за човека. Като следващо второ речево равнище Е. Сепир откроява *гласовата динамика*, която илюстрира представата за самия глас, плюс множеството вариации на поведението, които се преплитат с гласа и му придават динамично качество. Към аспектите на гласовата динамика Е. Сепир причислява интонацията, ритъма, относителната плавност/гладкост и темпо на речта, представата за които в настоящето се обобщава с термина *речева прозодия*. Към третото равнище в хода на анализа на речта авторът причислява *произношението* в неговата цялост и по-конкретно обособява индивидуалните нюанси на произношението, които са маркирани със специфична окраска, т.е. *тембъра*, представящ качествените характеристики на гласа. Четвъртото речево равнище е представено чрез *лексиката* и *речника*, а те, както е известно, са свързани с предпочитанията, нагласите и склонностите на човека – да предпочита или да избягва употребата на определени речеви единици. Така

те всички, взети заедно, стават отличителен признак за териториалната, статусната или професионалната принадлежност на индивида. В качеството на пето равнище за анализиране на речта Е. Сепир предлага наблюдението върху *стила*. Той дори уточнява, че стилът реално представя речевото ежедневие, характеризиращо както социалната група, така и индивида, които се илюстрират целокупно чрез гласа, гласовата динамика, произношението, лексиката и стила. И на основата на тези пет речеви равнища се оформят експресивните стереотипи на човека.

Представителите на съвременната лингвистична антропология от второто десетилетие на ХХІ век дефинират накратко представата за тази наука по следния начин: „изследване на езика както в биологичен, така и в социокултурен контекст“ (Salzmann et al. 2012: 382). Тази постановка е изключително важна за по-нататъшното изложение.

Алесандро Дуранти откроява 3 парадигми, чрез които се представят трите периода в развитието на антропологичната лингвистика (Duranti 2003: 323–335).

Първата парадигма е свързана с теорията за лингвистичната относителност, представена в трудовете на Франц Боас, Едуард Сепир и Бенджамин Уорф. От нея особено важни за лингвистичната персонология са приносите на Е. Сепир за дескрипция на споменатите вече пет речеви равнища, въз основа на които се декодират личностните черти на дадено лице. Този подход е назован „лингвистична дескрипция“ и е използван като инструмент както в теренните изследвания, така и в изследването на културата.

Втората парадигма е фокусирана най-общо в сферата на интеракционната социолингвистика върху приносите на Дел Хаймс, Джон Гъмперц и Ървинг Гофман за изследване на комуникативните събития (различните видове дискурс), етнографията на комуникацията, и в частност – етнографията на говоренето и речевия вариетет в поведението на лица, изпълняващи различни социални роли в комуникативната интеракция, и не на последно място – начините на говорене и оралния наратив като средства, организиращи културата и обществото. Тук намират своето приложение и методологичните приноси на Михаил Бахтин / Валентин Волошинов за живото слово (дискурса) и за диалогичната комуникация изобщо.

Третата парадигма в антропологичната лингвистика отразява приемствеността от натрупаните идеи през предходните две парадигми от ХХ век и началото на настоящия век, когато езикът започва да се разбира като средство за характеризиране и индексирание на обществото и културата, в частност – изучават се идентичността, джендърът, сексуалността, регионалният произход като социални и персонални особености на личността, и по-конкретно – лансира се гледната точка, че освен изследването на лексикона и граматиката, не по-маловажни лингвистични ресурси се оказват прозодията, темпото и гръмкостта на речта, жестовете, човешките пози, инструментите и конвенциите за писане, и визуализацията (Duranti 2011: 35). Така се аргументира тезата, че езикът представлява инструмент за социална диференциация на хората и в условията на съвременното интерактивно виртуално общество може да бъде представен в мулти-

модална лингвистична перспектива холистично чрез използване на различните възможни канали за комуникация.

Лингвистичната персонология по говора е нова наука, която съсредоточава вниманието си върху изследването на живата човешка реч с оглед на открояване на персоналните и социалните характеристики на говорещото лице и превъплъщенията на неговия глас (срв. Попов/Поров 2016).

Актуалността на тематиката, свързана с въпросите на лингвистичната персонология по говора, ангажира вниманието във връзка с осъществяването на различни практически цели и задачи: идентифициране на говорещото лице по гласа и създаване на профил на неговото речево поведение; разпознаване на идентичността на човека по неговия глас; диагностициране на речевите нарушения, свързани с патологията на говора по данни на гласа; характеризирание на произносителните навици и определяне на стила на произношение според маниера на говорене в норма и патология; определяне на социално-демографските признаци (образование, занятие, професия, местоживее, пол и др.) на дадена личност по гласа и пр.

За тази цел осъществяването на експерименталнофонетично изследване и описание на речевата прозодия на даден говорещ дава възможност да се верифицира и обоснове идентификацията на определено лице въз основа на декодиране, анализ, перцепция и разпознаване на неговия уникален гласов отпечатък. Това допринася за моделирането и илюстрирането на персоналното гласово профилиране на базата на антропофоничната методология.

Терминът *антропофоника* за първи път е използван от немския физиолог Карл Лудвиг Меркел за обозначаване на артикулаторния аспект на звуковете на речта, но във фонетиката той е въведен от ученика на Ян Бодуен де Куртене – Николай Крушевски в неговия посмъртно издаден през 1893 г. в Казан едноименен труд „Антропофоника“. Там Н. Крушевски определя звуковете на човешкия говорен механизъм и условията за тяхното възникване и изменение като обект на антропофониката, и твърди, че звуковите единици в антропофониката могат и да не съвпадат със звуковите единици във фонетиката. Това е изключително ценно наблюдение, което впоследствие се потвърждава от А. А. Реформатски и др. фонетици, които отчитат и комуникативната значимост на ресурсите на „неканоничната фонетика“.

Лингвистичната говорна персонология като наука има едновременно теоретичен, методологичен и приложен характер. Обектът за изследване е говорещият човек, разглеждан като инструмент за пресъздаване на прототипичния слухов образ на индивида въз основа на спецификата на неговия речев потенциал. Предмет на изучаване в лингвоперсонологията са различните аспекти за описание и идентификация на езиковата личност, напр. разнообразието в качеството на гласа и вокалната вариативност, експресиите и конотациите в речта и текста, специфичната фигуративна употреба, типичните грешки в устната и писмената реч, свидетелствата на речевата патология и др. персонални особености. Всичко това дава основание лингвистичната персонология да се

възприема като автономна интердисциплинарна научна парадигма (между психолингвистиката, социолингвистиката, антропололингвистиката, лингвистичната прагматика, семиотиката и фоностилистиката), като научна област, призвана да изучава вариетета в речевото поведение на човека и характерните особености на неговата идентичност, сигнализиращи със средствата на персоналната гласова експресия.

В рамките на понятийната сфера на лингвистичната антропология изследователското внимание е концентрирано върху гласовата характерология на говорещата личност, схващана като епицентър на универсума. При това акцентът пада конкретно върху анализа на човека чрез езика и на езика в човека. Изследването на индивидуалния говор в рамките на тази антропоцентрична парадигма се осъществява чрез прилагането на *синергетичен подход*, при който речта на индивида може да бъде представена като многоизмерна величина, тъй като би могла да се експлицира чрез своето физическо Аз, социално Аз, интелектуално Аз, емоционално Аз или речемисловно Аз и всеки един от тези аспекти може да бъде показателен за определяне на типичната характерология на гласовия код на дадена личност.

В теоретичната база на този подход се вписват и такива ключови понятия като *езикова личност*, *речева индивидуалност*, *гласова уникалност*, чиято интерпретация е реализирана в рамките на лингвистиката на вариетета чрез йерархичния модел на трихотомията *стандарт – субстандарт – нонстандарт*. Така цялостната интерпретация на понятийния апарат на лингвистичната говорна персонология е осъществена в рамките на антропоцентричната парадигма за изследване на речта.

Особено важни за методологията и методиката на анализа в сферата на лингвистичната персонология са ключовите понятия *глас* и *идентичност*. Тяхното тълкуване изисква комплексно интерпретиране, което да се извърши през призмата на различни научни дисциплини: антропология, социология, философия, неврология, психология, когнитивна лингвистика, от една страна, а от друга – физиология и акустика на речта, теория на възприятието и др. В този смисъл параметрите на *гласа* се представят чрез неговия тон, прозодия и качество (тип фонация), които, от своя страна, отразяват аспектите на човешката *идентичност*. Описанието на механизмите на гласовата продукция и артикулацията като физиологичен процес се свързва с акустичните особености на речевия сигнал. Вокалният тракт с неговите модуляции и таксономията на фонационните типове илюстрира възможността да бъде идентифициран идиолектът на говорещата личност и да бъде създаден неговият гласов стереотип. В приложен аспект представената антропофонична методология за анализ предлага добри възможности за профилиране на личността по начина на говорене и способства за изграждане на речевите портрети.

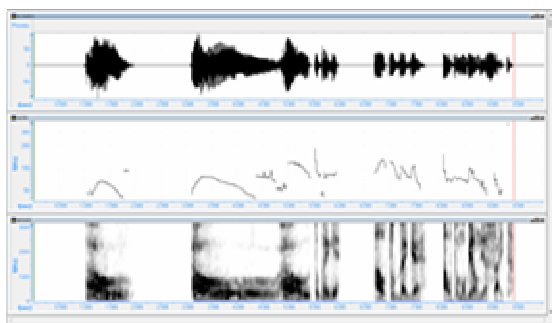
Емпиричните данни от изследването илюстрират начините за създаване на речев портрет на говорещия субект въз основа на вербалната, паравербалната и екстравербалната информация. Самото профилиране се базира на различни акустични параметри,

които имат знаков (иконичен и индексален) характер и маркират гласовия стереотип на говорещия. Всичко това се обобщава чрез конструиран модел на прозодичния семиозис, чиито конкретни слухови образи се представят аудиално (чрез сонаграми, интонограми и осцилограми) и мултимодално – чрез аудио-визуални канали на комуникацията. Инхерентната прозодична вариабилност се доказва експериментално на базата на три типа лингвистични променливи – *индикатори*, *маркери* и *гласови стереотипи*. Уникалните гласови специфики се интерпретират многопланово – в рамките на социолингвистиката (при разпознаване на диалекта, социолекта и чуждия акцент), психолингвистиката (за разпознаване на емоциите и психическите особености на личността), джендърната лингвистика (за определяне на биологичната и психологическата полова идентичност на говорещата личност), ортологията (за определяне на нивото на образование на даден човек) и стилистиката (за разпознаване на маниера на говорене или на стилистичните конотации в дискурса). По такъв начин интерпретацията на изследваните отделни слухови образи или моделни стереотипни типизации на индивидуалното гласово поведение, обобщени в единни цялости, свидетелстват за прилагането на холистичен подход към изследването на живата реч. Илюстрирането и визуализацията на резултатите в настоящото изследване е осъществено благодарение на компетентното използване на специализирани за анализа на речта постижения на съвременните информационни технологии и на съответните им професионални мултимедийни програмни пакети, предназначени за постигането на различни аналитични цели в отраслите на приложната лингвистика и в частност – във фоноскопията и социофонетиката. Допълнителен принос за това има и използваният инструментариум от ресурси на мултимодалната лингвистика като модерен технологичен изследователски дизайн за едновременно многомерно (многоканално) представяне на речеви явления, предназначен за целите на холистичната интерпретация.

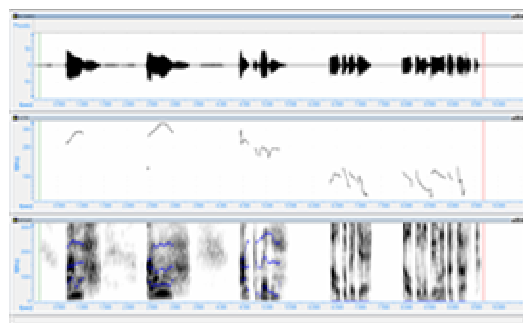
В заключение е важно да се акцентира и върху практико-приложния аспект на изследването на гласа. Прецизното интегративно изследване на човешкия глас може да намери приложение не само в биометричните анализи за целите на криминалистиката, но също и в областта на разпознаване на речта от сферата на високите технологии.

Специфично приложение лингвоперсонологията по говора може да намери както при интерпретацията на човешката персоналност въз основа на превъплъщенията на човешкия глас, така и при разработката на гласовия интерфейс.

Казаното дотук може да бъде илюстрирано с няколко речеви ексцерпта, чиито акустични слухови образи онагледяват аудио-визуално представата за джендърната диференциация на говорещи, чиито гласове свидетелстват за сексуалната им ориентация към групата на мъжете, жените и травеститите:

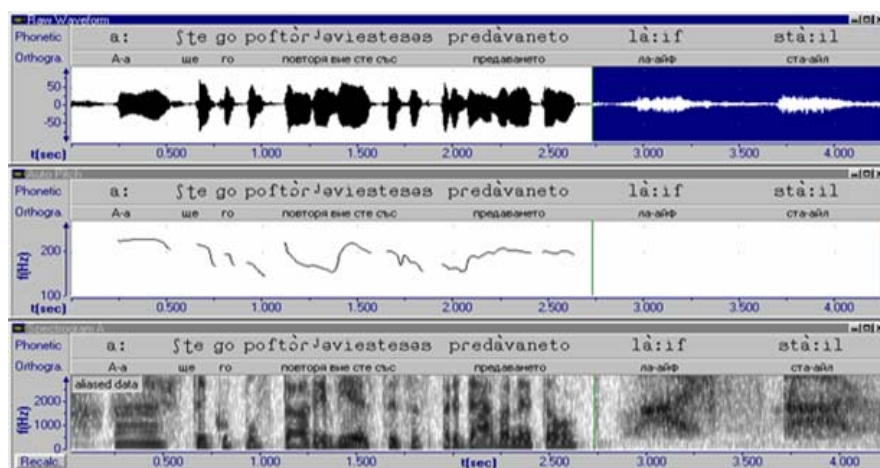
Фиг. 1: Мъжки глас

Фиг. 2: Женски глас

Контрастът на акустичните параметри се забелязва съвсем ясно по спектрите на двете звукокоизлъчвания на записи от български реклами на автомобили (www.auto.bg) – чрез експресии на мъжкия глас (Фиг. 1: *Ау-ау, ауто бг – автомобилният сайт*) и експресии на женски глас (Фиг. 2: *Ау-ау, ауто бг – автомобилната страст*). Що се отнася до спецификата на женския глас – като цяло той се възприема като по-висок от мъжкия. Това се дължи на факта, че гласните струни на мъжете са по-дебели и по-дълги, отколкото тези на жените, а дължината на вокалния тракт при жените е по-малка от тази на мъжете. Средното значение на честотата на основния тон при жените е около два пъти по-високо от това на мъжете. С оглед на емоциите прави впечатление, че жените са по-щедри при гласовите експресии на емоции от мъжете. Най-характерното за мъжкия джандърен секселект (Фиг. 1) е вибрацията на гласа в ниския регистров диапазон при бавна скорост на темпото и удължаване на гласните като израз на върховно удоволствие, докато в женския джандърен секселект (Фиг. 2) се наблюдава напрегнат писклив изговор във високия тонален диапазон и увеличена скорост на темпото – индикация за оргазъм.

Определянето на секселекта на говорещи с транссексуална ориентация като характерен типов речев „портрет“ доскоро изобщо не е било предмет на вниманието на българската лингвистика. Първи опит за описание на тази специфична секселектна проява в българското публично речево пространство е направено в рамките на наблюденията върху българските групови джандърни прояви от автора на настоящия принос. На Фиг. 3 е представен речевият „портрет“ (акустичният образ) на гласа на травестит, радиоводещ на рекламно развлекателно предаване:

Фиг. 3: Джендърен сексоеклет на травестит

При джендърния сексоеклет на травестита се забелязва комбинация от фалцетна, придишателна и шепотна фонация, които се усещат доверително, изповедно. В стилистично отношение цялостното впечатление от този рекламен дискурс е, че придишателната и шепотната фонация, както и отпуснатият глас на фалцета конотират така информацията, че реципиентът да усеща внимание, ласкавост и „мекота“ в гласовата окраска.

Необходимостта от изучаване на фонетичните характеристики на българската реч, реализирани с гласове на хора от различен пол и различна джендърна идентичност, се мотивира в настоящето от практическите потребности на съвременното модерно общество и преди всичко от необходимостта от разработване на системи за автоматично разпознаване и синтез на звучаща реч. Човешкият глас се формира под влиянието на физически и биологически фактори. Наред с това различията във функционирането на гласните струни при мъжете и жените могат да бъдат предизвикани и вследствие на редица социални причини. И значенията на гласовия диапазон на честотата на основния тон при мъжете и жените в значителна степен също се припокриват. Това предоставя на индивида разнообразни възможности за вариране и дори травестиране с помощта на гласа (използване на речева маска), което зависи от условията на комуникацията, емоционалното състояние на говорещия, нагласата и убеждението му за принадлежност към определена джендърна група и т.н. Половата стереотипизация поляризира гласовете най-общо като мъжки и женски и това дава основание по принцип да се говори за **стереотип на доминиращата мъжественост** (физическа маскулинност, агресивност, безцеремонност) и **стереотип на доминираща женственост** (женската мекост, толерантност, дружелюбност). Наличието на транссексуалните гласове с тяхното безспорно богатство на фонационни конотации и колоритност разрушават статук-

вото на традиционната дихотомия и насочват към извода, че усещането за гласов стереотип в джендърното пространство е относително, контекстуално зависимо и определенията като че ли все още са доста размити. Въпреки това обаче те дават реална представа за богатата гама от възможни нюанси на човешкия глас, а гласовият отпечатък е биометричната визитна картичка на личността.

Цитирана литература

- Белик 2009:** Белик, А. А. *Культурная (социальная) антропология*. Учебное пособие. Москва: РГГУ. (Belik, A. A. *Kul'turnaja (social'naja) antropologija*. Uchebnoe posobie. Moskva: RGGU.)
- Попов 2016:** Попов, Д. *Лингвистична персонология*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. (Popov, D. *Lingvistichna personologija*. Shumen: Universitetsko izdatel'stvo „Episkop Konstantin Preslavski“.)
- Сепир 1993:** Сепир, Э. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва: Издательская группа «Прогресс». (Sepir, Je. *Izbrannye trudy po jazykoznaniju i kul'turologii*. Moskva: Izdatel'skaja gruppa «Progress».)
- Duranti 2003:** Duranti, A. Language as Culture in U.S. Anthropology. Three Paradigms. – In: *Current Anthropology*, 2003, vol. 44, Nr. 3, 323–347.
- Duranti 2011:** Duranti, A. Linguistic anthropology: Language as a non-neutral medium. – In: Raj Mesthrie (ed.) *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sapir 1927:** Sapir, E. Speech as a Personality Trait. – In: *American Journal of Sociology*, 1927, vol. 32, 892–905.
- Salzmann et al. 2012:** Salzmann Z., J. Stanlaw, N. Adachi. *Language, Culture, and Society: An Introduction to Linguistic Anthropology*. 5th Edition. Philadelphia: Westview Press.

Димитър Попов
Шумен 9700
ул. „Университетска“ 115
Шуменски университет
„Епископ Константин Преславски“
Катедра по български език
popov@shu.bg

Dimitar Popov
Shumen 9700
115 Universitetska Str.
Konstantin Preslavsky University of Shumen
Department of Bulgarian Language
popov@shu.bg